

DISCURSOS COMMEMORATIUS
— 2 —

ONZE DE SETEMBRE
— 2016 —

Història i política en el passat i en el present

Eva Serra i Puig



Institut
d'Estudis
Catalans

**Història i política
en el passat i en el present**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
DISCURSOS COMMEMORATIUS, 2

**Història i política
en el passat i en el present**

EVA SERRA I PUIG

ONZE DE SETEMBRE
DISCURS COMMEMORATIU 2016

BARCELONA
2019

Serra i Puig, Eva, 1942-2018, autor

Història i política en el passat i en el present : Onze de Setembre, discurs commemoratiu 2016. —
Primera edició. — (Discursos commemoratius ; 2)

ISBN 9788499654485

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol III. Col·lecció: Discursos commemoratius ; 2

1. Catalunya — Relacions — Espanya 2. Espanya — Relacions — Catalunya

3. Catalunya — Història 4. Espanya — Història

327(460.23:460)

94(460.23+460)

© Eva Serra i Puig

© 2019, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Coordinació editorial: Gabinet de la Presidència

Primera edició: febrer del 2019

Il·lustració de la coberta: Joan-Albert Ros i Torres

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per la Unitat de Producció del Servei Editorial de l'IEC

Imprès a Open Print, SL

ISBN: 978-84-9965-448-5

Dipòsit Legal: B 4148-2019

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Presentació	7
Parlaments de benvinguda, <i>per Joandomènec Ros, president de l'IEC</i>	9
<i>per Manuel Castellet, membre de l'IEC i comissari de l'exposició</i> <i>«Rafael Patxot. Mecenes, científic..., l'home»</i>	11
Discurs commemoratiu del 2016	
Història i política en el passat i en el present, <i>per Eva Serra i Puig</i>	13
L'himne d' <i>Els segadors</i>	23

Presentació

L'Institut d'Estudis Catalans va obrir les portes de la seva seu als ciutadans amb motiu de la Diada Nacional de l'Onze de Setembre, el dia 10 de setembre de 2016, a les set del vespre.

Els assistents a l'acte pogueren escoltar la conferència commemorativa de la historiadora Eva Serra i Puig, membre de l'IEC adscrita a la Secció Històrico-Arqueològica, titulada «Història i política en el passat i en el present»; gaudir de la intervenció musical d'El Quartet de la Barítona, que va tocar les sardanes *Primavera* i *Juny* i va acompanyar el cant d'*Els segadors*; participar en l'ofrena floral a Rafael Casanova, i visitar al pati de la Casa de Convalescència l'exposició itinerant «Rafael Patxot. Mecenes, científic..., l'home».

En el moment de publicació del present opuscle, malauradament, l'Institut d'Estudis Catalans ha de lamentar la mort de l'enyorada Eva Serra, que traspassà el dia 3 de juliol de 2018, a Barcelona.

Parlaments de benvinguda

L'Institut, que és l'acadèmia de la llengua catalana i un centre d'estudis i de recerca fundat fa més d'un segle per Enric Prat de la Riba, està també molt arrelat al país, de manera que, a part de la seva tasca acadèmica i científica, no pot deixar de reflectir amb actes com aquest d'avui el sentiment de Catalunya i dels Països Catalans. No és estrany que faci ja quatre anys que ho celebrem amb una jornada de portes obertes, com ho fem també per Sant Jordi en ocasió del lliurament dels premis de l'Institut.

L'IEC commemora la Diada com un recordatori de l'heroica defensa de la ciutat de Barcelona i de la ràpida recuperació de l'activitat ciutadana, però també per no oblidar la pèrdua de llibertats que representà. Ara fa dos anys, el 2014, tot el país commemorà el tricentenari de l'acabament de la Guerra de Successió, i l'Institut també organitzà jornades d'estudi, les ponències de les quals ha publicat enguany en la col·lecció «Publicacions de la Presidència (Sèrie Major)», amb el títol *1714*.

El format d'aquesta jornada de portes obertes, des de fa un temps, és el següent: la Casa de Convalescència és oberta al públic, que pot gaudir dels seus espais magnífics; hi ha una allocució breu de qui us parla, el president de l'Institut; un discurs patriòtic per part d'un membre de l'Institut; una actuació musical relacionada amb la Diada o amb algun aspecte acadèmic, i la cloenda, cantant *Els segadors*, com escau. Enguany hi hem afegit la inauguració d'una exposició i l'ofrena a Rafael Casanova. Tots els actes estan relacionats, tal com explicaré tot seguit.

L'exposició és sobre Rafael Patxot —mecenes que ajudà molt l'Institut, entre altres institucions culturals. El comissari n'ha estat Manuel Castellet, a qui després demanaré que n'expliqui el fil. Els discursos patriòtics que s'han fet fins ara

amb motiu de la Diada els han pronunciat els membres de l'IEC Salvador Cardús, Carles Miralles, Josep-Maria Terricabras i Damià Pons —vostès tenen els textos aplegats en un llibret que, com altres publicacions, es pot obtenir des del Portal de Publicacions de l'IEC, accessible des del web.

Enguany, el discurs patriòtic el farà la doctora Eva Serra, que és historiadora i membre de l'Institut, sobre «Història i política en el passat i en el present», un tema ben oportú. El text d'aquest discurs també el tenen a disposició i, quan escaigui, hi tindran la publicació.

Faré encara dues referències a l'actuació musical, que també hem volgut relacionar amb l'exposició sobre Patxot i l'Institut. El Quartet de la Barítona ens obsequiarà amb obres de Juli Garreta, que en el seu temps fou un dels compositors premiats per la Fundació que dirigia Rafael Patxot. I El Quartet de la Barítona (format per Francesc Gregori, tible; Jordi Guixé, tenora; Jordi Figaró, tenora de l'IEC, i Jordi Campos, barítona de l'IEC) té aquest nom perquè un dels seus instruments és la barítona de l'IEC, un instrument nou creat a partir d'un projecte de recerca de l'Institut que va dirigir el vicepresident Joaquim Agulló, i l'altre és la tenora, perfeccionada arran d'un altre projecte de l'IEC.

D'aquesta manera, estudiant el nostre passat i el nostre present, fent recerca en gairebé tots els camps de les ciències i retent homenatge als qui ajudaren i ajuden l'Institut en moments difícils del passat o del present, l'IEC continua fent la tasca per a la qual va ser creat. En aquest sentit, els vull anunciar que abans d'acabar l'any publicarem la *Gramàtica de la llengua catalana*, una eina normativa imprescindible per al català, i que el mes que ve l'Institut acollirà l'acte inaugural de totes les acadèmies catalanes.

JOANDOMÈNEC ROS
President de l'IEC

És una fel·liç coincidència que avui, vigília de la Diada, puguem inaugurar aquesta exposició sobre Rafael Patxot i Jubert (Sant Feliu de Guíxols, 1872 - Ginebra, 1964). No m'estendré en detalls sobre la vida i l'obra de Patxot, perquè els podran trobar i llegir, vostès mateixos, en l'exposició.

Rafael Patxot va ser un científic, un humanista, un bibliòfil, un home de cultura, un home de país —sobretot—, que, a més, va ser un gran mecenes. Hi ha dades escrites, d'ara fa gairebé un segle, que parlen que la fortuna que va heretar era equivalent, més o menys, a la meitat del pressupost actual del Ministeri d'Educació espanyol. Ell ho va utilitzar especialment per a fer mecenatge cultural, mecenatge científic, mecenatge social; vessants que veuran reflectits en diverses parts de l'exposició.

Estructuralment, la mostra té dos eixos inspiradors. El primer és el mecenatge de Patxot (tot el que ell finançava o promocionava acabava en alguna obra concreta: en fotografies, en llibres, en una partitura musical, etc.). En principi, l'essència d'una exposició és fungible un cop s'acaba la seva itinerància. Aquesta exposició va començar a Girona i ha estat a Granollers, a Sant Feliu de Guíxols —que és on va néixer Patxot—, a Barcelona (al Palau Robert), a Lleida, i ara està instal·lada aquí, al pati de la Casa de Convalescència de l'IEC. L'exposició va sorgir entroncant, una mica, amb la iniciativa de Patxot de promoure coses que s'acabin materialitzant i llavors vam tenir la idea que la mostra fos en si mateixa una obra de mecenatge i vam encarregar a cinc artistes dels Països Catalans, que no tenien un coneixement especial de Patxot, que fessin cinc obres inspirades en Patxot per integrar-les a la mostra. Els artistes són Job Ramos, Jaume Pitarch, Roc Parés, Ana Garcia-Pineda i Carles Santos. Aquest és un dels eixos que mou l'exposició. El segon eix és la porta, de fusta i datada de final del segle XIX, que Patxot es va fer dur a l'exili, el 1936, procedent de la biblioteca del seu Observatori Català d'Astronomia a Sant Feliu de Guíxols (que, construït el 1896, va ser el primer observatori que hi hagué a Catalunya). La porta restà a Suïssa fins que recentment s'ha traslladat a Barcelona per a formar part d'aquesta exposició. El valor simbòlic tan potent d'aquesta porta ha dut a organitzar l'exposició en sis àmbits temàtics que resumeixen la vida i l'obra de Patxot, que són les sis portes que el visitant es va trobant al llarg del recorregut i que permeten, cada una, entreveure els diversos mons que formen l'univers de Patxot: el mecenes, el científic, l'empresari, el treballador discret, l'humanista, l'exiliat, però sobretot, l'univers de l'home. Veuran que la porta té esculpida una frase de Thomas Kempis («Si-t sembla que saps molt y entens prou bé, sapias ab tot qu-es molt mes lo que ignoras»).

Veuran la seva màquina d'escriure i les memòries que Patxot va escriure des de Suïssa (es va exiliar l'any 1936 perquè la seva vida corria perill; a partir del 1949, no va voler tornar perquè estava en desacord total amb el tractament que el règim franquista feia a Catalunya, i va morir a Ginebra el 1964).

En el web de l'Institut, a l'Espai Patxot, on tenim penjats diversos materials de Rafael Patxot que guardem aquí a l'IEC, des d'ara també hi podran consultar un compendi de tota l'obra feta, vinculada o relacionada amb Patxot. Aquest ha sigut un desig de la família —concretament, dels nets de Patxot— dut a terme amb la col·laboració del Servei de Documentació i Arxiu de l'IEC. És una base de dades extensa que es pot consultar per any, per temàtica..., en què hi ha premis, concursos i beques. Pel que fa a les beques, per exemple, imaginin-se que l'any 1920 s'establí la concessió de beques a noies per anar a ampliar estudis de farmacologia a Baltimore, a la Universitat Johns Hopkins; un fet increïble per a l'època.

Com que avui som dia 10 de setembre i demà serem 11 de setembre, trobo que és realment escaient que els llegeixi unes frases que veuran en una d'aquestes portes, la porta titulada «Catalanitat».

Són unes frases que Patxot va dir en un acte dirigit al jovent l'any 1935: «Que no heu vist que el sentiment de Catalunya és massa extens i complex perquè el pugui monopolitzar cap partit polític? Som un fet extrapolític i, com a tal, guarda la nostra salvació. Que no heu vist que la consciència catalana segueix la seva llei malgrat la xarxa de lleis que li han imposat els violadors dels pobles? Som un fet metajurídic i, com a tal, enclou l'esperança nostra. I mai no heu d'oblidar que la llengua és el verb de la nostra independència mental».

MANUEL CASTELLET
Membre de l'IEC
Comissari de l'exposició



Porta «Catalanitat», inclosa en l'exposició sobre Rafael Patxot, al pati de la Casa de Convalescència, seu de l'IEC.

Història i política en el passat i en el present

EVA SERRA I PUIG

Membre de l'IEC

(Secció Històrico-Arqueològica)

Som en una cruïlla de la nostra història, amb desafiaments de tota mena. Potser la història, ciència eixuta del passat o art narratiu del present, ens pot ajudar. Sempre s'ha debatut sobre si la història es repeteix o no. Hi ha l'evidència de dues coses: el canvi existeix, però també és cert que hi ha unes constants històriques que tendeixen a reproduir-se. La Rússia de Pere el Gran, per exemple, sobreviu en la Rússia de Putin malgrat els setanta anys de sovietsisme. I si contemplem els anys soviètics des de la història dels països bàltics o des del Caucas, sovint observem que des del punt de vista territorial la lògica de Stalin no va ser gaire diferent de la de Pere el Gran o de la de Caterina la Gran. No és casual que una de les veus corals de *La fi de l'home roig*, de l'escriptora Svetlana Aleksíevitx, exclami el desembre de 1991 des de la plaça Roja de Moscou: «El nostre país, per la seva mentalitat, en el seu inconscient, és un país de tsars. És als nostres gens. Tothom vol un tsar».

Amb això vull dir que el canvi històric arrossega moltes flaqueses i no seria sobrer recordar-les avui per raons patriòtiques i en aquesta data prou significativa. La historiografia s'ha enriquit molt en tot allò que té a veure amb la formació de les classes socials, amb la identificació dels fenòmens xenòfobs o amb l'anàlisi del gènere, entre molts altres factors humans. Però aquestes visions humanes solen fer-se sovint desproveïdes del factor historicocultural corresponent.

Aquesta reflexió pretén indicar que factors històrics com la formació de la democràcia en la cultura de l'Europa occidental ni s'improvisen ni s'imposen. La democràcia no és una mera tècnica electoral. A Anglaterra, sense oblidar la Carta Magna, hi ha un llarg recorregut històric entre l'inici de les *enclosures* i l'*habeas corpus* de 1679 i la declaració dels drets de 1689 del parlamentarisme de Westminster. Entremig, un parell de segles de fortes convulsions des de la

reforma religiosa i l'expropiació dels béns de l'Església fins a la revolució puritana, amb l'execució d'un rei i una història d'imperialisme britànic, certament, plena d'obscuritats sobre pobles veïns primer i a ultramar després. La democràcia anglesa no s'ha fet en un dia i és fruit d'un llarg patiment de propis i estranys. Ara bé, Anglaterra assoleix en temps primerencs una representació política i només la representació política podia canviar, per exemple, l'orientació social dels impostos; és a dir, acabar amb el parasitisme de l'aristocràcia privilegiada, gravar la riquesa real i garantir el retorn a l'Estat dels crèdits de baixos interessos. Tot i els seus defectes, la confiança política envers la hisenda pública va ser la base fonamental de la democràcia britànica. Una democràcia que explica tant el referèndum recent dels escocesos sobre el sí o no a la independència com l'Informe Chilcot actual o les ràpides dimissions després del referèndum del Brexit.

En relació amb la nostra voluntat d'un referèndum, pensar que Espanya potser en algun moment pot actuar com Anglaterra és oblidar els processos històrics de l'una i de l'altra. L'Espanya dels Àustries, dels Borbons, de Primo de Rivera o de Francisco Franco és la contrareforma, la Inquisició, l'expulsió dels jueus i dels moriscos; és un imperi més guiat per una dominació feudal i un mer espoli que per una vocació de benefici comercial. És oblidar una hisenda estatal basada en un crèdit d'elevadíssims interessos per la situació de permanent fallida de la hisenda de la Corona a causa d'una política cortesana sense representació de cap mena, és a dir, és fruit d'una actuació que no ha estat obligada mai a passar comptes. És oblidar que som a la terra de la picaresca, de l'esperpent, dels expedients de puresa de sang, de l'estraperlo i del *trágala*.

M'he referit inicialment a les tendències de reproducció de determinats aspectes històrics en les societats perquè aquí en tenim un que ens toca de ben a prop. Som dins un estat —deixem-nos de malgirbades constitucions, sigui la de 1812, sigui la de 1978— que en els segles contemporanis ha reproduït tots els mecanismes del seu poder històric basat secularment en una aristocràcia terratinent, en una burocràcia de l'Estat, en uns mecanismes d'espoliació via estatal ben al marge de qualsevol criteri de producció de riquesa i de benestar social. Massa sovint la representació política ha estat segrestada pels mecanismes d'un aparell de l'Estat de fortunes anacròniques i opaques, d'un exèrcit imbuït o obsedit per una tradició de *pronunciamientos* (la paraula és intradueïble en una altra llengua) i una justícia prevaricadora i venal, i en cap cas independent. En aquest context, els polítics han esdevingut mers gestors buròcrates de l'Estat. A Espanya no hi ha hagut mai una democràcia consolidada, els intents republicans han estat grans fracassos; el darrer, amb una guerra contra el poble. És cert que, actualment, la integració a la Unió Europea, tot i la seva



Els assistents escoltant el discurs patriòtic d'Eva Serra,
al pati de la Casa de Convalecència, seu de l'IEC.

greu crisi, ha frenat l'intervencionisme militar, el qual ha estat substituït, però, per uns advocats de l'Estat, molts d'ells fills de militars, que fan un blindatge de ferro de l'imperatiu de la llei.

La democràcia no s'improvisa. És un fenomen de baix a dalt i no a l'inrevés. El nostre flagell històric, que encara continua, ha consistit en la supervivència d'una comunitat o en la formació històrica d'una identitat totalment diferent de l'espanyola en què, amb tots els defectes humans que es vulguin, les bases eren la producció agrària, les confraries de menestrals urbanes, la dinàmica comercial, el coneixement dels mecanismes del diner i de la banca, les regles del joc del crèdit, el valor del treball per sobre de la guerra i la representació en el gremi, el municipi i la nació, i aquestes bases històriques també s'han tendit a reproduir soterradament més enllà de 1714. Hi hagué Renaixença perquè encara que el 1714 ens quedàrem sense Estat, la nació ha continuat el seu recorregut, amb dificultats, això sí, sempre acusant un greu desajust entre les necessitats socioeconòmiques i la capacitat política.

La meua intenció és verificar històricament aquestes bases identitàries que malgrat l'existència de forces contràries s'han mantingut. Un breu recorregut històric ens permet observar que la vella nació explica molts fets que han dei-

xat un sediment cultural de llarg recorregut. Tenacitat en el treball, conquestes econòmiques i resistències socials i polítiques han forjat la nostra història. La lectura de les constitucions o de les pràctiques municipals ens demostra una antiga gran riquesa creativa. Tant en el terreny de les institucions com en el de la resistència social i política, la via històrica catalana verifica una nació amb creacions públiques sòlides fruit de l'experiència i amb revoltes i revolucions de consciència avançada.

Els nostres segles medievals no són merament agraris i senyorials. Des del punt de vista financer, per exemple, des del 1248 existia a Catalunya una ordinació legal relativa a la banca, i, en les Corts de 1299, els banquers fallits van ser declarats infames i incapacitats per a tornar a exercir. L'activitat econòmica engendrà diversos instruments bancaris, entre els quals la lletra de canvi. Tot plegat, fruit de l'impuls comercial afavorit per l'existència d'oferta de productes locals agraris, entre d'altres, també el safrà i productes manufacturats com els draps. De la crisi del segle XIV, resultat de les contradiccions socials i les limitacions del creixement econòmic de l'època i del desgast de les llargues guerres d'expansió que empobriren la noblesa i el patrimoni reial, emergiren novetats importants, des de la consolidació de les formes de representació política fins a la creació per part del Consell de Cent de Barcelona de la Taula de Canvi. Els avatars del nostre passat revelen entre els segles XIV i XV un canvi d'estructures que són a la base de la nostra identitat i una legislació que empara l'economia productiva, la representació política i el control financer.

Si bé el procés històric demostra la relació entre les estructures productives, les lleis i les estructures polítiques, les mobilitzacions socials i polítiques revelen el reconeixement social d'aquest model en termes d'actuació, reivindicació i resistència en molts àmbits. No cal arribar a les nostres darreres crisis bancàries del començament del segle XXI per a trobar entre el nostre llenguatge històric la paraula *quitació* entesa en termes liquidacionistes, en el sentit de donar per saldats els deutes ja prou redimits pels anys de pagament d'interessos. «Visca la santa Quitació!» fou el crit unànim dels forans mallorquins del segle XVI contra els crèdits de les oligarquies barcelonines. Les lleis històriques catalanes no eren pura retòrica i, per això, en cada moment històric convuls en trobem el reclam popular.

La constant històrica en la relació entre Catalunya i la monarquia hispànica és el xoc entre la lògica d'un estat en què preval l'autoritat del monarca i els seus interessos cortesans i militars, i la resistència d'una societat en la qual preval la lògica dels ingressos del treball per mitjà del comerç, l'associació de petits capitals en companyies, en cap cas privilegiades, i les diverses formes de possessió de la terra més que d'una gran propietat.

Massa sovint s'ha acceptat la figura del rei com el motor de determinades actuacions. Fou l'actuació pagesa i no la voluntat reial la que creà el sindicat remença i obligà la noblesa a acceptar-lo, i durant la vida parlamentària històrica era freqüent la retirada d'una llei per part dels braços quan el rei feia una decretació desfavorable a les lleis reclamades. Tot plegat revela una societat en què la negociació formava part d'un sentit interioritzat del pacte. És evident que existia una lluita de classes entre el braç militar i els pagesos en l'Antic Règim. Sobretot hi hagué dues confrontacions: la lluita dels comuns per la jurisdicció pública enfront de la baronial i la lluita pagesa envers les formes de deducció o pagament de les collites. Aquests fronts oberts, que es poden seguir a través dels processos de Corts, permeten observar l'aliança baronial entre la noblesa i l'Església amb el suport del rei contra els interessos del tercer estat. Les confraries laborals urbanes, tot i el mal humor que provocava la seva actuació en el Consell de Cent, tendien a fer reunions intergremials fins al punt que, mentre que les reunions gremials van ser respectades, les intergremials van voler ser formalment obstaculitzades el 1585. Ara bé, si el pacte no prosperava, els mecanismes judicials eren reiteradament emprats per viles, llocs i gremis contra el baronatge i els poderosos evocant afers de tota mena a l'Audiència.

Quan, al segle XVI, algun sector d'aquesta societat productiva i comercial eventualment es va implicar en el sistema creditici de la monarquia hispànica, en va haver de fugir escaldat. S'ha observat l'opció dels comerciants catalans a invertir en crèdits a la Generalitat i als municipis, atrets per unes garanties que, en canvi, els *juros* o crèdits a la Corona no asseguraven, i que massa sovint eren crèdits sense solvència de retorn destinats a alimentar només la maquinària bèl·lica. Tan sols els poderosos financers alemanys, genovesos i portuguesos sefardites podien enriquir-se o aguantar sobre la base de pràctiques compensatòries: alteracions en les divises internacionals, cobertura legal al contraban, venda d'oficis i impostos municipals, ennobliments, hàbits militars, llanes comprades en billó i venudes en plata, és a dir, venalitat a baix preu de la riquesa de Castella i depredació de la seva economia, sense que això pogués evitar les reiterades suspensions de pagaments de la Corona.

La història catalana dels segles XVI i XVII està marcada per la capacitat de resistència de la societat obtinguda a través d'una estructura política derivada de les lluites. Res no ha estat de franc. Les institucions medievals van viure una transició cap a la modernitat amb una guerra contra el rei, a diferència de la majoria de guerres de l'època, en bona part guerres d'ambicions aristocràtico-patrimonials. Mai les democràcies europees no han qüestionat aquest passat militar o diplomàticopatrimonial, o fins i tot venal, davant les reivindicacions territorials dels pobles europeus. Com escriu Hannah Arendt en el pròleg a la

primera edició d'*Els orígens del totalitarisme*, a Europa cal reclamar «un poder limitat arrelat i controlat per entitats territorials novament definides».

Els catalans, en els segles moderns, vam protagonitzar més d'una guerra contra el rei. La societat catalana necessitava el poder públic, però aquest poder públic era coral. El rei, a l'Antic Règim, podia ser el poder o la justícia. Que aquest fos un Felip o fos un Lluís era contingent. Més encara, el caràcter no centralitzat del poder a Catalunya afavoria, i encara més davant de dinasties forasteres alienes als seus interessos, la tendència republicana a la manera de les ciutats estat italianes. Si hi havia rei, s'havia de limitar a protegir el territori sense immiscir-se en els afers politicocivils. Al segle XVI, els catalans foren acusats de voler «llevar la corona del cap de Sa Majestat». La Guerra dels Segadors no és un episodi aïllat i les pautes fins al seu desencadenament revelen aquest tarannà d'entendre la política com a pacte i consens poc jeràrquic; sense que en cap moment pacte i consens siguin concebuts com a tarannà manejable. Ben al contrari, es tractava de fer complir al monarca i als seus funcionaris les lleis parlamentàries que regien el país: fos la llibertat de comerç, fos el dret a la justícia contra la força i l'arbitrarietat, fos el control de la pressió fiscal o de l'ordre públic.

El 1640 concentrà un conjunt de reivindicacions que demostren el tarannà català. Hi havia totes les eines polítiques per a fer-ho. Els catalans eren pobres en recursos militars, però rics en recursos polítics. Tenim una visió hegemònica de l'estiu de 1640 en termes de revolta de pagesos, ravals i segadors enfront de la soldadesca hispànica, però darrere d'aquest alçament popular hi havia un seguit de greuges i reivindicacions que demostren que no som davant d'una estricta revolta, sinó d'una rebel·lió institucional política en tota regla. Francesc Martí Viladamor ho explicitava el 1640 mateix des de la seva *Notícia universal de Cataluña*, en què denunciava agressions contra el país i les institucions, així com els intents de legislar per decret i fora de la via parlamentària, i la imputació, la detenció i l'empresonament de magistratures polítiques (diputats, jurats, assessors jurídics) tot posant traves a l'exercici de les seves funcions públiques. Ja s'havia denunciat més d'un cop que el rei usava «de poder absolut y no de justícia». La relació dels greuges dels segles XVI i XVII és prou explícita dels escenaris dels conflictes: enderrocs de castells i masies sense cognició de causa, l'ús del castellà en les crides reials, extradició i condemna de naturals catalans fora de Catalunya, presència de cavalleria castellana al Rosselló des del 1552, amb l'excusa de la defensa de la frontera, i des del 1555 sobre la resta del país, amb l'excusa del bandolerisme. Amb les guardes de Castella, havien començat molt abans de 1640 els estralls dels allotjaments. Un dietari d'un soldat castellà de 1616 descobert en una masia descriu les ordres del comptador Rueda de Velasco arrasant masies i boscos del Vallès «des-

pallando y hundiendo muchas casas de payeses [...] y, con grandísima copia de gente, començó a cortar y talar los dichos bosques con tanta prisa que en breve tienpo quedó la tierra toda escobrada». Tot això sense oblidar les prohibicions de reunions d'assemblees de braços i de comissions de treball, vistes, si més no, com a subversives des de 1588, i sense oblidar les novetats fiscals de la monarquia, que exigia el 20 % dels ingressos municipals i alterava la fiscalitat nacional intervenint els magatzems de la Generalitat.

Les constitucions i els recursos institucionals permetien a la societat catalana una capacitat de resistència política que ha estat la base identitària de la nostra història. En els episodis més àlgids de resistència (1492, 1640 i 1713), la monarquia era desplaçada i les institucions adoptaven forma legislativa i executiva coral i mancomunada a la manera de república. El 1640, els dirigents catalans rebutjaven la vinguda d'un rei que els oferia cloure Corts, però que venia sospitosament amb exèrcit: «Segons les generals constitucions, usos y costums jurades per Vostra Magestat, los vots en les Corts han de ser liberos y no es poden tenir havent-hi exèrcit en Cathalunya».

El xoc entre dues maneres d'entendre les relacions polítiques per part de Catalunya i per part d'Espanya queda prou explicitat amb aquest contrast de procediments: exèrcit hispànic d'ocupació enfront de parlamentarisme català. No cal arribar a cap revolució francesa per a trobar en la societat catalana una interiorització parlamentària en els procediments polítics.

El 1652, la monarquia encara no tenia prou força per a fer una liquidació institucional, però sí per a controlar les eleccions de les principals institucions del país. Amb tot, malgrat l'espoli de les guerres continuades subsegüents, la societat mantingué la seva idiosincràsia rural, urbana i comercial, aquella que alimentava les estructures polítiques i les lleis.

La monarquia després de 1640 va deixar de convocar Corts. Sense vida parlamentària era difícil posar al dia lleis i institucions. Catalunya inicialment se'n ressentí, però no era possible anul·lar la dinàmica del país. Tot i el control del personal polític, aquest feia ús de la jurisprudència per a adaptar les lleis i ajustar les institucions existents a les noves necessitats. Malgrat la manca de vida parlamentària, el país renovava lleis i velles eines. En els darrers anys s'ha identificat la Conferència dels Tres Comuns amb una mena de govern a l'ombra que tal vegada podríem considerar l'agent d'una nova política. El creixement de la societat preludeja el segle XVIII i és el motor dels lligams que estableix amb les potències internacionals de l'època: el comerç angloholandès. Unes relacions bàsiques per a la projecció catalana a l'exterior que, a més, reforçaven el model polític català.

Sense aquestes connexions poc s'entendria la mal anomenada Guerra de Successió, que fou més clarament una guerra per la sobirania i una política

exterior pròpia que una mera guerra per la successió d'un rei, i això també seria vàlid per al regne de València. Catalunya aprofitava la conjuntura i en les Corts de 1706 impulsava una legislació impressionant per la seva modernitat: s'hi aprovava, com a fruit de l'experiència: dret de reunió, d'expressió i de deliberació, inviolabilitat de la correspondència, impediment de detencions arbitràries i discrecionals, prevalença de la jurisdicció civil per sobre de la militar, dret d'elevació de queixes i compliment dels terminis judicials. No és casualitat la creació del Tribunal de Contrafaccions, amb el qual es volia millorar el compliment de les competències del país. Aquesta mena de tribunal constitucional català, malgrat el curt temps de vigència a causa de la derrota de 1714, va arribar a funcionar i els exemples coneguts demostren un ampli ventall d'evocacions també procedents de sectors populars a la recerca de justícia.

Quan, al final de la guerra, Catalunya restà abandonada pels aliats encara li quedaven recursos polítics de la fase que ha estat anomenada *moment republicà de la guerra*. En plena evacuació de les tropes internacionals, els Tres Comuns convocaven un Parlament. Hi havia autoritat per a fer-ho, escriu Castelltví, a diferència de Castella, on «los títulos son vistos como semidióses». Amb una hisenda pública arruïnada emergia una economia de guerra que explica la continuïtat del contenciós per un potent suport civil: capital humà i recursos privats, amb el desplegament d'una política diplomàtica pròpia que intentà frenar Utrecht. No fou una resistència cega de fanàtics, com a vegades s'ha dit. Hi havia una racionalitat política, com permet observar la correspondència dels ambaixadors catalans: Dalmases i Ros des de Londres, Felip Ferran des de la Haia i Francesc de Berardo des de Viena. Felip Ferran advocava també per valencians i aragonesos. La defensa de Barcelona no es podia resoldre només en termes militars, ja que bona part de la defensa de la ciutat pertanyia a la milícia urbana i no pas a un exèrcit convencional. Des d'aquest punt de vista s'han d'interpretar les tensions entre Villarroel i Casanova. Barcelona sempre havia estat assetjada per exèrcits convencionals, mai defensada per cap exèrcit convencional. La tipologia de la defensa és un altre aspecte identitari a retenir.

Catalunya, des de fa segles, és un poble parlamentari i de lògica civil. La gran diferència amb Espanya rau en el fet que l'espanyol és un poble de febleses civils i lògica militar. Malgrat els tres-cents anys d'història i la penetració del model espanyol per anys de militarització i dominació, els catalans han preservat aspectes importants de la seva naturalesa: la força de la societat civil, si bé amb recursos polítics molt pobres. Al segle XVIII, la força dels gremis substituï el desert polític i s'enfrontà al poder militar. Sense aquesta força civil no s'explicarien les lluites contra les quintes de 1773 i les subsegüents. Sense la capacitat de l'associacionisme no s'explicaria la força dels treballadors enfron-

tats a un ordre públic de guàrdies civils a cavall amb sabres del segle XIX. Sense la força de la societat civil poc entendríem la nostra capacitat de resistència a les dictadures espanyoles del segle XX. Aquesta força civil té la seva explicació en la continuïtat soterrada de la nació, que ha perviscut a la liquidació de l'estat històric perpetrat pels Borbons del segle XVIII, als *pronunciamientos* del segle XIX i a les dictadures espanyoles del segle XX.

Però la nostra resistència no té correspondència en la projecció de futur. Es repeteix també sovint que els catalans no tenim sentit del poder. En l'actual cruïlla política, ens toca superar l'esquema de la nostra capacitat de resistència del passat per abordar la incògnita de la nostra capacitat de poder del futur. L'ofensiva per la independència i la creació d'un nou estat no és fruit de cap retòrica romàntica, sinó d'una necessitat peremptòria, obligats no sols per la nostra continuïtat com a poble, sinó també per les nostres necessitats socials carregades de nous desafiaments. Ens calen recursos polítics per a aplicar mesures imprescindibles en el terreny polític, social, econòmic, cultural i lingüístic, i sense oblidar el conjunt dels Països Catalans.



Eva Serra pronunciant el discurs patriòtic, al pati de la Casa de Convalescència, seu de l'IEC.

Eva Serra i Puig (Barcelona, 1942-2018) es va doctorar en història per la Universitat de Barcelona. Va exercir la docència en diverses universitats catalanes i va treballar en editorials com Salvat, Edicions 62 i Gran Enciclopèdia Catalana. Fou professora al Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona. Es va especialitzar en història agrària de Catalunya i en història de les institucions catalanes dels segles ^{xvi} i ^{xvii}. Va participar en diversos grups d'investigació i va escriure nombrosos llibres i articles científics, com *La Guerra dels Segadors*, *La revolució catalana de 1640* i el quart volum d'*Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*, entre d'altres. Va escriure l'estudi sobre les vicissituds de la cultura pactista catalana del volum corresponent als segles ^{xvi} i ^{xvii} de l'obra col·lectiva *Història de la cultura catalana*. Va rebre el Premi Justícia de Catalunya 2008, juntament amb Eduard Enrech i Larrea, degà dels jutjats de Lleida. Ingressà a l'IEC el 2002.

L'himne d'*Els segadors*

Com assenyala Josep Massot i Muntaner en el seu estudi, signat conjuntament amb Salvador Pueyo i Oriol Martorell, titulat *Els segadors. Himne nacional de Catalunya* (1983), l'origen i el desenvolupament de l'himne *Els segadors* procedeix d'una cançó popular nascuda arran dels fets històrics del període 1639-1640.

El text pren de base la versió recollida per Manuel Milà i Fontanals (1853), la qual s'ha anat adaptant fins a arribar a l'actual, segons una darrera revisió d'Emili Guanyavents (1899) i amb la tornada unificada recentment. La música, en totes les versions i arranjaments, s'ha desenvolupat a partir de l'harmonització de la cançó que feu Joan Lamote de Grignon (1937) i algunes puntualitzacions introduïdes per Oriol Martorell, Manuel Oltra i Enric Gispert (1981).

Catalunya, triomfant,
tornarà a ser rica i plena!
Endarrere aquesta gent
tan ufana i tan superba!

Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!

Ara és hora, segadors!
Ara és hora d'estar alerta!
Per quan vingui un altre juny
esmolem ben bé les eines!

Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!

Que tremoli l'enemic
en veient la nostra ensenya:
com fem caure espigues d'or,
quan convé seguem cadenes!

Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!



El Quartet de la Barítona interpretant l'himne al pati de la Casa de Convalescència, seu de l'IEC.

EL QUARTET DE LA BARÍTONA

Francesc Gregori, tible
Jordi Guixé, tenora
Jordi Figaró, tenora
Jordi Campos, barítona

És un grup format per músics destacats del món de la cobla, amb formació clàssica i experiència en la música tradicional o el *jazz*. La formació permet anar de la pulcritud i l'expressivitat de la música de cambra a la improvisació i als ritmes i les melodies de la música tradicional. Tot, amb la sonoritat dels instruments catalans.

